

Iztok Vrenčur

Upodobitve živali na ceremonialnih predmetih iz gomilne grobnice v Črnllici pri Šentjurju pod Rifnikom

VELIKA GOMILA V ČRNOLICI

V letih 1985-1986 je arheološka ekipa tedanjega Zavoda za zaščito spomenikov v Celju izvedla reševalna izkopavanja železnodobne gomile v vasi Črnllica pri Šentjurju.¹ Vas leži severovzhodno od hriba Rifnik, katerega vrh in pobočje sta znana kot območje ene najobsežnejših naselbin iz časa pozne bronaste ter železne dobe v Sloveniji.² Gomila v Črnllici je bila v začetku osemdesetih let ob gradnji dveh hiš in cestnega dovoza močno poškodovana. Pri zemeljskih delih so graditelji našli dve bronasti antropomorfno oblikovani nogi ter več drugih predmetov iz istega materiala. Ponudili so jih v odkup Pokrajinskemu muzeju v Celju, kar je bil tudi povod za reševalna izkopavanja. V izkopnem polju so bili odkriti ostanki kamnite grobnice spektakularnih dimenzij in obilo fragmentarno ohranjenih artefaktov; posledica vsesplošnega uničenja. Analiza je pokazala, da je originalni grobni inventar obsegal številčen sestav keramičnega posodja fine izdelave, večje število bronastih posod, vsaj dve stekleni skodeli, fibulo in konjsko opremo. Mnogo fragmentov je bilo pre slabo ohranjenih, da bi jih bilo mogoče rekonstruirati, oziroma identificirati. Izjemnost razkošnega inventarja ter monumentalne dimenzije kamnite grobne kamre navajajo na sklep, da je bil v veliki črnoliški gomili najverjetneje pokopan vodja železnodobne skupnosti na Rifniku. Na podlagi stilske analize grobnih pridatkov je njegov pokop datiran v zgodnjo železno dobo, v stopnjo Ha C2, oz. v drugo polovico 7. st. pr. n. št.³ Grobnico v Črnllici lahko primer-

¹ Vogrin, »Črnllica pri Rifniku«, 68.

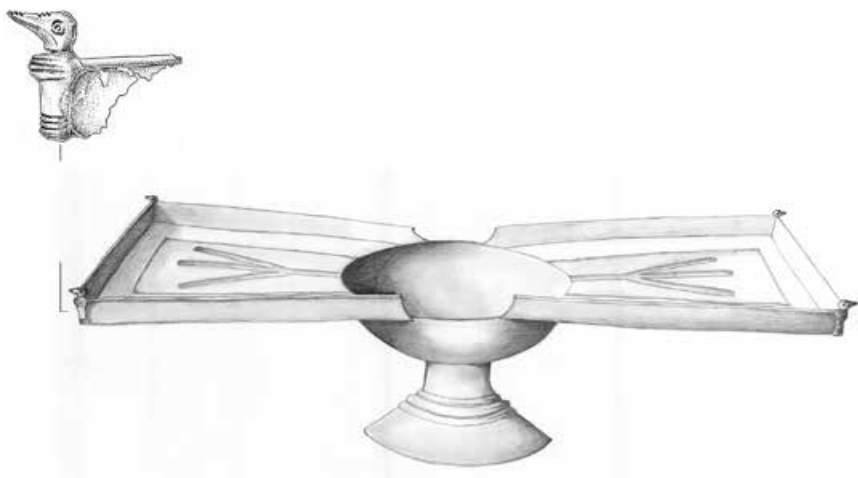
² Teržan, *Starejša železna doba*, 366.

³ Vrenčur, Črnllica pod Rifnikom, 122ss.

jamo predvsem s tako imenovanimi halštatskimi »knežjimi grobovi« v gomilah Klein Kleina in Strettwega na avstrijskem Štajerskem.⁴ Da gre resnično za ekskluziven grobni inventar, kaže več luksuznih bronastih posod, ki so bile na Rifnik prinesene iz antične Etrurije. Med njimi nase še zlasti obračajo pozornost predmeti, ki nosijo zoomorfne upodobitve. Gre za plastično upodobljene glave oz. protome treh različnih živali: ptice, konja in ovna. Pričujoči članek v nadaljevanju o teh živalskih upodobitev razmišlja z vidika njihovega kulturnega konteksta, namembnosti predmeta in stila izdelave.

PROTOMI VODNIH PTIC NA PRESENTATOIU

Več fragmentov bronaste pločevine s ptičjimi upodobitvami (Pokrajinski muzej Celje, Inv. št. 4902, 2-6), omogoča risarsko rekonstrukcijo originalnega predmeta. Gre za posebno vrsto bronaste posode velikih dimenzij, ki je v arheološki literaturi poznana pod imenom »presentatio« (Sl. 1.1). Osrednji recipient je opremljen s trapezoidnimi krili z zavihanim robom in je postavljen na nogo konične oblike. Na ogliščih kril so s tehniko ulivanja pritrjeni protomi vodne ptice.

Presentatio iz gomile v Črnllici je doslej znotraj halštatskega kulturnega kroga edinstvena najdba. Dve skupini primerljivih predmetov namreč izvira iz Italije. To sta skupini presentatioev in vozičkov tipa *porta vivande*.⁵ Tudi

4 Egg, »Das hallstattzeitliche Fürstengrab«, 248.

5 Za datacijo in najdiščne kontekste vozičkov tipa *porta vivande* ali *Beckenwagen* glej: Müller-Karpe, »Das Grab 871 von Veji«; Woytowitsch, »Die Wagen«; Egg, »Ein neuer Kesselwagen«, in še zlasti Naso, »Carelli culturali«. Presentatioem se je posvečalo manj pozornosti, prim. Bedini, »La tomba 70 dell' Acqua Acetosa«; za katalog poznanih presentatioev z obstoječo literaturo glej, Vrenčur, Črnllica pod Rifnikom, 73ss.

slednji so sestavljeni iz osrednjega kotla, na katerega so pripeta pravokotna ali trapezoidno oblikovana krila, od presentatoiev pa se razlikujejo v tem, da je celotna platforma postavljena na šasijo s štirimi kolesi in ne na konično nogo. Oba tipa predmetov izvirata izključno iz bogato opremljenih grobov železno-dobne aristokracije Etrurije, starega Lacija in Bologne, torej etruščanskega vplivnega območja. Najstarejši primerki datirajo v zadnjo tretjino 8. st. pr. n. št. in so ornamentirani v tako imenovanem geometričnem stilu. Njihova površina je v tehniki tolklanja okrašena z linijami, s pravokotniki, s krogi in s pikami, na robovih kril pa so navadno v vrsti razvrščene majhne, plastično oblikovane vodne ptice. Mlajši primerki, ki segajo v čas prve polovice 7. st. pr. n. št., se od starejših po okrasu površine popolnoma razlikujejo. Okrašeni so z motivi levjega boja, bikov ali s stiliziranimi rastlinskimi motivi, sestavnimi deli orientalizirajočega stila. Namesto vodnih ptic imajo na robu razvrščene stilizirane palmete. Presentatoio iz Črnolice lahko označimo za primerek poznega villanovskega stila, ki je geometrični stil srednje Italije in hkrati predstavnik zgodnje etruščanske umetnosti. Najverjetneje je bil izdelan v prvi polovici 7. st. pr. n. št. v enem izmed večjih urbanih centrov Etrurije.

Presentatoiem in vozičkom *porta vivande* se pripisuje ceremonialna oz. ritualna funkcija, ki pa natančneje ni poznana. Najverjetneje so jih uporabljali kot oltar za pitne daritve božanstvom (*libatio*).⁶ Izlivanje tekočin nanje je lahko služilo tudi prerokovanju ali kakšni izmed drugih mantičnih praks. V površino kril črnoliškega presentatoia je vtisnjen razcepljen kanal, ki vodi v osrednji recipient; vsekakor element, ki govori v prid hipotezi, da je posoda funkcionirala kot premičen žrtvenik za libacije.

Ptičje upodobitve na presentatoiu iz Črnolice segajo nekaj čez 5 cm. So močno stilizirane, kljun in prsi so okrašeni s snopi vrezov, oči predstavlja kolobar z vdolbino na sredini. Mojstrova roka je ptičje protome namenoma umestila tako, da zavihani robovi pladnja izhajajo iz ptičjih ramen. Če opazovalec celotno kompozicijo opazuje s pravega zornega kota, lahko s pomočjo malo domišljije dobi vtis ptice z razprtimi krili, oziroma ptice v letu.

Vodna ptica je verjetno najbolj pogosto upodabljan motiv pozne evropske prazgodovine. Pričujoči članek ne more sodelovati v diskusiji o njegovi natančni časovni in prostorski distribuciji.⁷ Zadošča ugotovitev, da je vodna ptica upodobljena na vrsti pozno bronastodobnih predmetov predvsem iz miljeja kulture žarnih grobišč v severni in srednji Evropi ter s področja villanovske kulture v Italiji, uporaba motiva pa se je nadaljevala še v železni dobi.⁸ Nemška šola prazgodovinske arheologije je za vodni ptici v antitetični drži, ki sta inherentni tudi črnoliškemu presentatoiu, iznašla vrsto izrazov, kot so

6 Torelli, »Sesceputa, praefericulum«, 586.

7 Za uvod v zapleteno in nerazrešeno tematiko začetkov upodabljanja vodne ptice v prazgodovini glej: Matthäus, »KYKNOI ΔΕ ΗΞΑΝ ΤΟ ΑΡΜΑ«; Schauer, »Der vierrädrige Wagen in Guba«; Szeverényi, »Bronze Age Bird Representations«.

8 Kossack, *Religiöses Denken*, 63.

Vogelschiff, *Vogelbarke*, *Vogelsonnenbarke*.⁹ Ta imena temeljijo na domnevi, da je motiv ptičjega para v prazgodovini simboliziral vozilo, s katerim se sonce premika na dnevni poti med horizontoma. Šlo je za poskus razlage upodobitev na številnih, pretežno srednjeevropskih, prazgodovinskih najdbah s pomočjo grškega mita o Apolonu, ki se vsako leto iz Hiperboreje pripelje na kočiji, ki jo vlečeta dva laboda.¹⁰ V tradiciji arheološke¹¹ in posledično tudi umetnostnozgodovinske stroke¹² je povezava upodobitev vodnih ptic z divinizacijo sonca in sončevim kultom splošno sprejeta, čeprav morda ne najbolje utemeljena. Bodisi da so upodobitve vodnih ptic res povezane s čaščenjem sonca, bodisi da niso, njihova skorajda arhetipska prisotnost na prazgodovinskih ceremonialnih predmetih brez dvoma kaže, da je motiv moral imeti sidrišče v mitoloških predstavah ljudi v bronasti in železni dobi. Vodna ptica je morda označevala atribut, manj verjetneje pa epifanijo danes nepoznanega božanstva ali božanskega principa. V odsotnosti vsakega drugega vira, ki bi nam lahko pomagal odpreti podobo mitološkega izročila in kozmologije, povezane z upodobitvami vodnih ptic, jih lahko razumemo kot znak, ki je v pozni prazgodovini označeval enega izmed aspektov svetega oziroma numinoznega.¹³

KONJSKI PROTOMI NA NOGAH TRINOŽNIKA

Dve bronasti antropomorfni nogi, s konjskima protomoma (Pokrajinski muzej Celje, Inv.št. 4902/1-2), sta del trinožnika (Sl. 1.2), ki ga lahko uvrstimo med tako imenovane konjske trinožnike. Ti so še en značilen izdelek italškega geometričnega stila in se skoraj brez izjeme najdejo v grobovih aristokracije poznega villanovskega obdobja v Etruriji. Grobni konteksti so datirani v drugo polovico 8. st., posamezni grobovi segajo tudi še v začetek 7. st. pr. n. št. Najnovejša študija predvideva dva glavna produkcijska centra konjskih trinožnikov, in sicer mesti Veio in Vetulonia v antični Etruriji.¹⁴ Morda so se uporabljali za ceremonialno žganje kadila; hipoteza ki ni bila nikoli podkrepljena s kemičnimi analizami vsebine recipientov.

Črnoliškemu primerku so lastne izvirne oblikovne rešitve, po katerih se razlikuje od ostalih poznanih konjskih trinožnikov; v to skupino ga kljub temu uvrščajo majhne dimenzije ter združevanje konjske in antropomorfne ikonografije.¹⁵ Noge italških konjskih trinožnikov se največkrat zaključijo

9 Merhart, *Hallstat und Italien*, 349ss; Kossack, *Religiöses Denken*, 23; Pare, *Wagons and Wagon-Graves*, 179.

10 Venedikov, *Treasure from Vulchitran*, 55.

11 Müller-Karpe, *Geschichte der Gottesverehrung*, 43, 56.

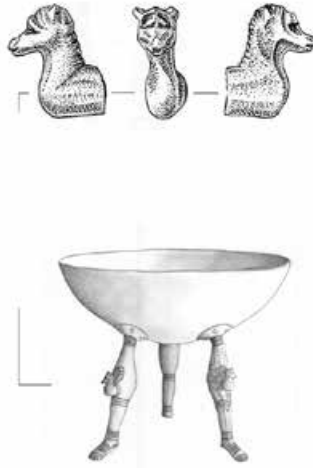
12 Klingender, *Animals in art and thought*, 120; Megaw, *Art of the European Iron Age*, 23.

13 Vrenčur, »Ritual Sign Identity«.

14 Hencken, »Horse Tripods«, 1ss; Nachbaur, »Bronzene Pferdedreifüsse aus Mittelitalien«, 198, Abb.1, 206ss.

15 Teržan, Starejša železna doba, 100; Nachbaur, »Bronzene Pferdedreifüsse aus Mittelitalien«, 200.

jo v obliki človeškega stopala, od zgoraj pa je na njih privarjena miniatura skulptura stiliziranega konja ali jezdeca. Nogi trinožnika iz Črnolice sta v nasprotju z ostalimi italjskimi sorodniki v celoti oblikovani kot človeške noge. Po površini sta ornamentirani s snopi linearnih, krožnih in prostih vrezov; na peti je vrezano stilizirano oko. Tik pod kolenom je z zatičem pritrjen konjski protom. Griva in ušesa so pozorno izdelana, toda proporci glave so popačeni oz. abstrahirani do tolikšne mere, da je splošen vtis konja neprepoznaven in se v njem prav tako zlahka prepozna kakšno drugo žival. Zgolj na podlagi vsesplošne prisotnosti konja v ikonografiji italjskega geometričnega stila¹⁶ ter primerjav z drugimi trinožniki lahko vemo, da gre v resnici za konjsko upodobitev. Način, na katerega sta na črnoliškem trinožniku združeni človeška in konjska motivika, je abstrakten *par excellence* in brez znanega precedensa. V nasprotju z ostalimi konjskimi trinožniki, za katere lahko rečemo, da so tipičen izdelek poznovillanovskega kulturnega kroga, se črnoliški trinožnik odmika od togo normiranih geometričnih skulptur. Smelo mešanje antropomorfnih in zoomorfnih elementov že spominja na fantastične ter pogosto bizarne pošasti, ki jih upodablja orientalizirajoči stil. Predmeti s prvimi obeh stilov v prvi polovici 7. st. v Italiji nikakor niso neobičajni.¹⁷

Pomen človeške in konjske motivike na konjskih trinožnikih ostaja neznan. Ker sta njihova oblika in ikonografija razmeroma strogo normirani in ker so domnevno opravljali ceremonialno funkcijo, gre morda za materializacijo in upodobitev katere izmed mitoloških vsebin. Za antropomorfno ikonografijo, ki se znotraj italjskega geometričnega sloga začne pojavljati šele v njegovi pozni fazi, velja, da nikoli nima zgolj dekorativne vloge in vedno po-

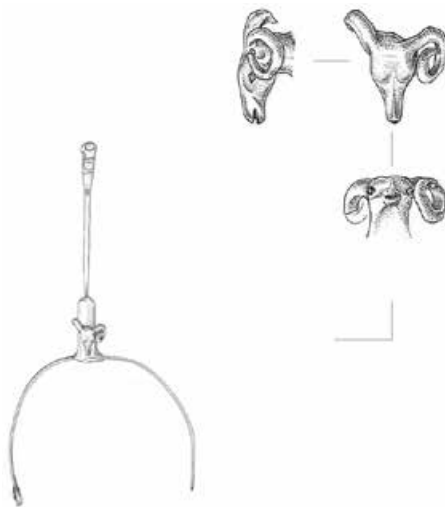
¹⁶ von Hase, »Die Tensen de Früheisenzeit in Italien«, 10ss.

¹⁷ Brendel, *Etruscan Art*, 72.

nazarja nekaj specifičnega, kot kipci božanstev ali dozdevno votivni predmeti.¹⁸ Mnogo izdelkov geometričnega stila, na katerih so upodobljeni ljudi ali živali, in morda še zlasti bronaste plastike, daje vtis, da se nanašajo na mitološko izročilo, ki pa v odsotnosti vsakršnih pisnih virov ostaja nepoznano.¹⁹ Dejstvo da konjski trinožnik iz Črnolice oblikovno odstopa od ostalih italjskih primerkov, si lahko razlagamo v luči procesa, v katerem je izvirna mitološka predloga počasi izgubljala na pomembnosti; morda se je zato izdelovalec samo ohlapno držal normativne ikonografije.

OVNOV PROTOM NA SESTAVU KOVINSKIH PALIC

Težak bronast predmet viličaste oblike (Pokrajinski muzej Celje, Inv.št. 4906) sodi v skupino najdb iz grobnice v Črnolici, ki jih zaradi prevelike fragmentacije ni bilo mogoče rekonstruirati v celoto. Sestavljen je iz dveh masivnih, različno upognjenih bronastih palic, ki sta povezani z zalivko, iz katere je oblikovan ovnov protom (Sl. 1.3). Artefakt je odlomljen na vseh treh koncih, zato je očitno, da gre zgolj za ostanek nekega mnogo večjega predmeta. Verjetno gre za del nosilnega podnožja velikega trinožnika, še enega izmed uvoženih etruščanskih izdelkov, ki bi mu lahko pripadal velik bronast recipient, prav tako odkrit v črnoliški gomili.²⁰

Ovnova čelo in gobec sta pazljivo fasetirana; rogova nista simetrična, temveč namerno nasukana vsak pod malce drugačnim kotom, kar je sicer značilno za nekatere žive živali. Usta in oči so poudarjena z vrezi. V naspro-

¹⁸ Brendel, *Etruscan Art*, 38.

¹⁹ de Grummond, *Etruscan Myth*, 2.

²⁰ Vrenčur, Črnolica pod Rifnikom, 101, T.11.

tju z že obravnavanima vodno ptico in konjem, ki sta stilizirana in izdelana v napol abstraktnem geometričnem stilu, je ovnova glava upodobljena zelo naturalistično. Mojster očitno ni stremel k stilizaciji, temveč je ovna skušal upodobiti čim bolj realistično.

Upodabljanje ovna ne spada v izrazni jezik geometričnega sloga. Dokazano je, da prisotnost in popularnost tega motiva v Italiji, pa tudi na področju halštatske kulture, pravzaprav sovпада s širjenjem orientalizirajočih vplivov in stila.²¹ Povezano je s kompleksnimi, in še ne povsem razumljenimi, kulturnimi spremembami v srednji Italiji, v času zadnje tretjine 8. st. pr. n. št., za kar se uporablja tudi izraz orientalizirajoča revolucija – spremembe se namreč razlagajo predvsem kot posledica vplivov iz vzhodnega Sredozemlja.²² V tem obdobju je iz Grčije in Bližnjega vzhoda v Italijo, poleg novih tehnologij in novosti v materialni kulturi, prišla tudi motivika, ki jo predhodni geometrični stil ni poznal, oziroma jo upodabljal. Med takšne motive denimo sodijo lev, panter, oven, predvsem pa krilate fantastične pošasti, kot sta grifon in sfinga. Vzводи, ki so privedli do tega, da je novi umetnostni izraz povsem izpodrinil geometrični stil (slednji je bil v funkciji upodabljanja mitoloških oz. sakralnih vsebin), niso povsem jasni. Orientalizirajoča ikonografija je v razmeroma kratkem času med železnodobnimi elitami postala zelo priljubljena. Figuralna umetnost se je začela uporabljati z drugačno pomenskostjo in namembnostjo. Znano je, da orientalizirajoče upodobitve, na mnogih v Italiji izdelanih luksuznih predmetih, nimajo nekega posebnega pomena. Ne referirajo se več na mitološko predlogo, temveč so generične, zgolj ponavljajo ali improvizirajo na ornament, ki je bil v modi, njihova funkcija pa je večinoma dekorativna.²³

SKLEP

Bronasti etruščanski predmeti iz Črnolice pripadajo dvema, historično sukcesivnima italskima slogoma. Poznemu villanovskemu ali geometričnemu stilu pripada presentatio, ki je najverjetneje imel funkcijo prenosnega žrtvenika za izvajanje pitne daritve ali libacije. Upodobitve vodnih ptic na njegovih štirih vogalih lahko razumemo kot znak, ki se nanaša na enega izmed prazgodovinskih aspektov svetega ali numinoznega. Dejstvo, da so ptice stilizirane, ne pomeni nujno, da umetnik ni bil sposoben ustvariti bolj naturalističnega izraza, temveč je odraz njihove semantične funkcije. Ptica tu ne nastopa zgolj kot ptica, veliko pomembnejši je njen pomen v kozmoloških predstavah prazgodovinskih prebivalcev in njihovih razlagah sveta. Ko govorimo o praksi upodabljanja živali skozi čas, na nekem prostoru, je tu vselej

²¹ Egg, »Gläseren Wiederkopferlen«, 538.

²² Prayon, »Aspekte zum Thema Kunst«, 107.

²³ Brendel, *Etruscan Art*, 60; Klingender, *Animals in art and thought*, 120.

prisoten specifičen ontološki preskok; med časom namreč, ko so upodobitve živali imele izključno magične ali mitološke konotacije, in med kasnejšo fazo, ko žival začne nastopati že tudi samo kot okras in dekorativno sredstvo.²⁴ Postopen prehod iz geometričnega v orientalizirajoči slog (ob koncu 8. st. pr. n. št. v Italiji in približno stoletje kasneje v predalpskem prostoru) med drugim zaznamuje prav ta sprememba.

Konjski trinožnik iz Črnolice vsebuje elemente obeh stilov. Z italjskimi sorodniki si deli ikonografijo geometričnega sloga, vendar pa odstopa od njihove strogo normirane oblike. Konjska glava, ki raste iz kolena antropomorfne noge, že spominja na fantastično drzne kombinacije etruščanskega orientalizirajočega stila. Če res drži, da so italjski konjski trinožniki materializirali neki nam danes neznani mit, tega za črnoliški primer ne moremo več trditi, saj ne upošteva oblikovnih razmerij ostalih predstavnikov lastne vrste in konjsko ter antropomorfno ikonografijo niza povsem arbitrarno.

Orientalizirajočemu stilu lahko pripišemo tudi viličast fragment z ovnovim protomom, ki je bil morda sestavni del velikega trinožnika etruščanske provenience. Oven je oblikovan zelo naturalistično, umetnik se je želel čim bolj približati živali, kakršna ta v resnici je, kar namiguje na razmišljanje o tem, da je ovnov protom imel prvenstveno ornamentalno funkcijo in omejen spekter prenesenih pomenov.

Predmeti iz črnoliške grobnice pričajo o živih kontaktih predalpskih železnodobnih skupnosti z etruščanskim kulturnim krogom. Najverjetneje niso bili vsi izdelani v istem času in na istem kraju, niti niso bili hkrati prinešeni iz Etrurije, temveč so ločeno dospeli na Rifnik, kjer so bili v drugi polovici 7. st. pr. n. št. skupaj položeni v grob tamkajšnjega velikaša. Etruščanske najdbe iz grobne gomile v Črnolice so pomenljive tudi s stališča slovenske umetnostne zgodovine. Kronološko namreč markirajo obdobje tik pred pojavom najzgodnejših primerkov slavne situlske umetnosti na naših tleh, ki je hkrati prva pripovedna figuralna umetnost v Evropi. Nastanek situlske umetnosti je namreč pogojen ravno z orientalizirajočimi impulzi iz Etrurije.²⁵

BIBLIOGRAFIJA

- Bedini, Aldo. »La tomba 70 dell' Acqua Acetosa Laurentina«. V: Andrea Carandini in Rossanna Capelli, ur., *Roma, Romolo, Remo e la fondazione della città*, Catalogo della mostra, 355-57. Milano: Electa, 2000.
- Bonfante, Larissa. *Out of Etruria: Etruscan Influence North and South*. BAR International Series 103. London: British Archeological Reports, 1981.

²⁴ Klingender, *Animals in art and thought*, 83.

²⁵ Bonfante, *Out of Etruria*, 82, s spiskom literature o orientalizirajočih vplivih na nastanek situlske umetnosti. Za umetnostno zgodovinsko perspektivo glej Brendel, *Etruscan Art*, 54.

- Brendel, Otto. *Etruscan Art*. Pelican History of Art. New York: Penguin Books, 1978.
- Danto, Arthur Coleman. *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*. Princeton: Princeton University Press: 1997.
- de Grummond, Nancy Thomson. *Etruscan Myth, Sacred History, and Legend*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2006.
- Egg, Marcus. »Ein neuer Kesselwagen aus Etrurien«. *Jahrbuch des RGZM* 38, št. 1 (1991): 191–222.
- . »Gläseren Wiederkopferperlen aus der Eisenzeit«. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 40, Heft 4 (2010): 525–43.
- . *Das hallstattzeitliche Fürstengrab von Strettweg bei Judenburg in der Obersteiermark*. Mainz: Römisch-Germanisches Zentralmuseum, 1996.
- Guba, Szilvia, in Vajk Szeverényi. »Bronze Age Bird Representations from the Carpathian Basin«. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 53 (2007): 75–110.
- von Hase, Friedrich-Wilhelm. *Die Tensen de Früheisenzeit in Italien*. München: C. H. Beck, 1969.
- Hencken, Hugh. »Horse Tripods of Etruria«. *American Journal of Archaeology* 62 (1957): 1–10.
- Klingender, Francis. *Animals in art and thought: to the end of the Middle Ages*. London: Routledge & Kegan Paul, 1971.
- Kossack, Georg. *Religiöses Denken in dinglicher und bildlicher Überlieferung Alteuropas aus der Spätbronze- und frühen Eisenzeit (9.-6. Jahrhundert v. Chr. Geb.)*. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1999.
- Matthäus, Hartmut. »KYKNOI ΔΕ ΗΞΑΝ ΤΟ ΑΡΜΑ – Spätmykenische und urnenfelderzeitliche Vogelplastik«. V: H. Lorenz, ur., *Studien zur Bronzezeit, Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn*, 277–99. Mainz: von Zabern, 1981.
- Megaw, John. *Art of the European Iron Age. A Study of the Elusive Image*. Somerset: Adams & Dart, Bath, 1970.
- von Merhart, Gero. *Hallstatt und Italien*. Mainz: Römisch-Germanisches Zentralmuseum, 1969.
- Müller-Karpe, Hermann. »Das Grab 871 von Vejji, Grotta Gramiccia«. V: Hermann Müller-Karpe, ur., *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Römisch-Germanische Forschungen*, Band 22 (1974): 81–97.
- . *Geschichte der Gottesverehrung von der Altsteinzeit bis zur Gegenwart*. Paderborn: Bonifatius, 2005.
- Nachbaur, Elke. »Bronzene Pferdedreifüße aus Mittelitalien«. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 41 (2011): 197–212.
- Naso, Alessandro. »Carelli culturali metallici nell'Italia preromana«. V: Luigi Pietropaulo, ur., *Sfornate immagini di bronzo, Il Carrello di Lucera tra VIII e VII secolo a.C.*, 87–158. Rim: Museo civico di Lucera, 2002.
- Pare, Christopher. *Wagons and Wagon-Graves of the Early Iron Age in Central Europe*. Oxford: Oxford University Committee for Archaeology, 1992.
- Prayon, Friedhelm. »Aspekte zum Thema Kunst und Handwerk«. V: Friedhelm Prayon in Wolfram Röllig, ur., *Akten des Kolloquiums zum Thema »Der Orient und Etrurien«, Zum Phänomen des »Orientalisierens« im westlichen Mittelmeerraum (10.-6. Jh.v.Chr.)*: Tübingen, 12-13. Juni 1997, 107–12. Pisa: Istituti editoriali e poligrafici internazinali, 2000.
- Schauer, Peter. »Der vierrädrige Wagen in Zeremonialgeschehen und Bestattungsbrauch der orientalisch-ägäischen Hochkulturen und ihrer Randgebiete«. V: F. E. Barth,

- ur., *Vierrädrige Wagen der Hallstattzeit: Untersuchungen zu Geschicthe und Technik*, 1–24. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseum, 1987.
- Teržan, Biba. *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*. Katalogi in monografije 25. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1990.
- Torelli, Mario. »Sesceputa, praefericulum. Archeologia di due strumenti sacrificali romani«. V: M. Pallottino, ur., *Etrusca et italica. Scritti in ricordo di Massimo Pallottino* 2, 575–98. Pisa: Istituti editoriali e poligrafici internazionali, 1997.
- Vendikov, Ivan. *The Vulchitrun Treasure*. Sofia: Svyat, 1987.
- Vogrin, Alenka. »Črnolica pri Rifniku. Gomila iz starejše železne dobe«. *Arheološki preglad* 27 (1986): 68.
- Vrenčur, Iztok. Črnolica pod Rifnikom, bronastodobno grobišče in železnodobna gomila. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2011.
- . »Ritual, Sign, Identity. The case of ceremonial instrument from Črnolica tumulus«. V: Raimund Karl in Jutta Leskovar, ur., *Interpretierte Eisenzeiten, Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie, Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich*, Folge 32, v tisku. Linz, 2013.
- Woytowitsch, Eugen. *Die Wagen der Bronze- und frühen Eisenzeit in Italien*. München: C. H. Beck, 1978.

ANIMAL REPRESENTATIONS ON CEREMONIAL OBJECTS FOUND IN THE TUMULUS AT ČRNOLICA PRI ŠENTJURJU AT THE FOOT OF RIFNIK

Summary

The years 1985 and 1986 saw a rescue excavation by archaeologists from the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, Celje Regional Office, performed on the severely damaged Iron Age tumulus in the village of Črnlolica pri Šentjurju. The village lies in the close vicinity of the Rifnik hill, the site of one of the largest known hilltop settlements in Slovenia dating from the Late Bronze and Iron Ages. The excavation in Črnlolica yielded a stone grave chamber of monumental dimensions, together with fragmented and de-contextualised grave goods. These included a large set of quality ceramic vessels, a considerable number of bronze vessels, glass cups, fibulae, and a horse harness. Of special importance are three bronze items fabricated in Etruria, which carry the protomas of an aquatic bird, horses, and a ram. The burial dates to the Hallstatt C2 period or the second half of the 7th century BC.

Aquatic birds are positioned on all four vertexes of the *presentatoio*, a special type of vessel presumably used for libation rituals. Comparable items have come to light in the richest graves of the Iron Age aristocracy of Etruria, Latium Vetus and Bologna, and date to the end of the 8th and the beginning of the 7th centuries BC. The aquatic bird sculptures on the *presentatoio* are stylised, displaying features of the Late Italic Geometric style. This motif marks various Late Bronze and Iron Age items associated with ritual activities in the greater part of Europe, connecting them with prehistoric religious beliefs. While the assumption that they refer to the sun divinisation cult is not proven, they must have signified some prehistoric aspect of the holy or numinous.

The two anthropomorphic legs with an attached horse protoma found in the Črnlolica tumulus were reconstructed as a part of a tripod of small dimensions, which can be classified as a member of the so-called horse tripod family, fine products of the Italic Geometric style. However, the Črnlolica specimen differs from the normative form of other horse tripods, offering its own stylistic solutions. Its abstract blend of iconographical features resembles the fantastic and often bizarre monsters of the Orientalising style iconography. If we presume that the equine and anthropomorphic iconography of the Italic horse tripods alludes to a mythological story unknown today, then the tripod from Črnlolica deliberately excludes such allusions. Objects with both Geometric and Orientalising style elements are common in the Etruria of the early 7th century BC.

The branched fragment which carries the ram's head, tending towards naturalism, presumably belonged to a big tripod of Etruscan provenience.

The ram is a motif typical of the Italic Orientalising style, which developed under eastern Mediterranean influences. The popular Orientalising iconography was thus copied by local Italic craftsmen, with the result that the figural representation – probably for the first time in the prehistory of this and the neighbouring territories – did not allude to a mythological story but had a purely decorative value.

The Etruscan objects found in the Črnomica tumulus belong to two successive Italic art styles. They were probably not brought to Rifnik at the same time but had gradually accumulated in the settlement by the second half of the 7th century BC, when they were deposited in the richly furnished grave of a local aristocrat. With their zoomorphic iconography, the imports of the Črnomica mound are representatives of the increasing Orientalising impulses from Etruria, which resulted in the formation of the celebrated situla art.